

Grzegorz Czerwiński

Katedra Badań Filologicznych „Wschód – Zachód”

Uniwersytet w Białymstoku

POWRÓT CZASOPISM TATARSKICH: „ŻYCIE TATARSKIE” I „ROCZNIK TATARÓW POLSKICH”

[rec. „Życie Tatarskie” 2014, nr 1 (nr 39 {116}), 161 s. oraz nr 2 (nr 40 {117}) 100 ss.; „Rocznik Tatarów Polskich” 2014, seria 2, t. 1, 299 ss.]

Ubiegły rok obfitował w wiele ważnych inicjatyw naukowych o tematyce tatarskiej¹, między innymi, po kilku latach nieobecności, na rynek wydawniczy powróciły „Życie Tatarskie” oraz „Rocznik Tatarów Polskich”. W związku z tym, iż są to pisma o bogatej tradycji, oprócz omówienia najnowszych numerów tych periodyków, przypomnimy również ich historię.

„Życie Tatarskie” zaczęło ukazywać się w 1934 roku. Pierwszym redaktorem naczelnym miesięcznika był Stefan Tuhan-Baranowski, a wydawcą – Związek Kulturalno-Oświatowy Tatarów RP. Do września 1939 roku wydano pięć pełnych roczników. W ostatnim roku działalności, przerwanej na skutek wybuchu drugiej wojny światowej, wyszło osiem numerów. Jednym z głównych założeń pisma było propagowanie szeroko rozumianej oświaty wśród Tatarów z nizin społecznych. Na łamach „Życia Tatarskiego” drukowali regularnie swoje reportaże, artykuły publicystyczne i popularnonaukowe następujący autorzy: redaktor Stefan Tuhan-Baranowski, mufti Jakub Szynkiewicz, imam Ali Ismail Woronowicz, Mustafa Aleksandrowicz, Edige Szynkiewicz i Halime Tuhan-Baranowska. Ponadto prawie każdy numer zawierał rubryki „Z kraju” i „Ze świata”. Publikowano również ogłoszenia, sprawozdania Związku Kulturalno-Oświatowego Tatarów RP, odezwy Komitetu Budowy Meczetu w Warszawie itp. Jako ciekawe urozmaicenie prezentowanych tematów zdarzały się przedruki prozy podróżniczej dotyczące Wschodu muzułmańskiego autorstwa popularnych w dwudziestoleciu międzywojennym pisarzy, takich jak Ferdynand Antoni Ossendowski czy też Tadeusz Michał Nittman.

¹ Recenzja została przygotowana w ramach projektu badawczego „Literatura polsko-tatarska po 1918 roku”. Projekt finansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2012/07/B/HS2/00292.

Niezwykle cennymi publikacjami były przekłady pism wybitnych pisarzy i działaczy społeczno-politycznych świata tatarskiego i muzułmańskiego – Ayaza Ishakiego i Amira Szakiba Arslana. Cechą charakterystyczną omawianego czasopisma było to, iż jego łamy były otwarte dla wszystkich Tatarów, co w konsekwencji decydowało o zróżnicowanym poziomie merytorycznym publikowanych materiałów (pojawiały się na przykład artykuły podejmujące tematy codzienne²).

W 1998 roku, pod redakcją Józefa Jusufa Konopackiego, znanego działacza tatarsko-muzułmańskiego z Sokółki, „Życie Tatarskie” zaczęło ukazywać się ponownie. Pismo formatem, okładką i numeracją ciąglą nawiązywało do czasopisma przedwojennego. Niestety, periodyk funkcjonował jako pismo niskonakładowe, wydawane często własnym sumptem i rozprowadzane przez redaktora naczelnego przede wszystkim wśród przyjaciół i znajomych. Ostatni numer ukazał się w grudniu 2011 roku.

Trzecia odsłona pisma redagowana jest przez syna zmarłego w 2012 roku Józefa Jusufa Konopackiego. Wydawcą pozostaje nadal Związek Tatarów RP, jednak periodyk przekształcony został przez nowego redaktora w pismo o ambicjach naukowych³. Artur Konopacki powołał Radę Naukową, do której zaprosił wybitnych przedstawicieli nauki – profesorów: Henadzia Cychuna (Białoruś), Marka M. Dziekana, Henryka Jankowskiego, Czesława Łapicza, Agatę Skowron-Nalborczyk i Jana Tyszkiewicza. Tematyka i charakter publikowanych materiałów również spełniają kryteria naukowe. W tym kontekście dziwi jednak fakt, iż czasopismo nie posiada zespołu redakcyjnego: prowadzone jest jednoosobowo przez redaktora naczelnego. W nowej odsłonie „Życie Tatarskie” jest półrocznikiem. W roku 2014 ukazały się jego dwa numery.

Największym atutem omawianego periodyku jest to, iż redaktorowi udało się zachęcić do współpracy autorów o uznanej renomie w środowisku akademickim, czego konsekwencją jest wysoki poziom ogłaszanych w „Życiu Tatarskim” prac dotyczących historii i kultury Tatarów polsko-litewskich oraz ukazujących z nowych perspektyw naukowych informacje dotyczące związków Polski ze Wschodem muzułmańskim. W pierwszym numerze półrocznika przeczytać możemy studia autorstwa Marka M. Dziekana (*Z dziejów tatarskiej myśli politycznej. Musy Dżarullaha Bigijewa uwagi o państwie muzułmańskim*), Czesława Łapicza (*Tefsir Tatarów Wielkiego Księstwa Litewskiego – międzynarodowy, interdyscyplinarny projekt badawczy polskiego przekładu Koranu z XVI w.*), Renaty Bekkina (*Надмогильные памятники польско-литовских татар на Ново-Волковском кладбище в Петербурге*), Sławomira Hordejuka (*Emir Buczacki (1935–1990). Zapomniany aktor teatralny i filmowy*) i innych.

² W tym zbiorze tekstów na uwagę zasługują artykuły młodych Tatarów podejmujące sprawy rodziny, higieny, zdrowego trybu życia i praw kobiet: E. Miśkiewiczówna, *Obowiązki kobiety w dobie obecnej*, „Życie Tatarskie” 1934, nr 12; Z. Miśkiewiczówna, *Dola muzułmanki w Polsce*, „Życie Tatarskie” 1936, nr 6–7; A. Muchówna, *Alkoholizm*, „Życie Tatarskie” 1934, nr 5 i 8; A. Smolska, *W trosce o los kobiety*, „Życie Tatarskie” 1936, nr 4; T. Szachidewiczówna, *Tureczynka niegdyś a dziś*, „Życie Tatarskie” 1934, nr 6 oraz teże, *Dorośli i dzieci*, „Życie Tatarskie” 1936, nr 5.

³ Pełna nazwa: „Życie Tatarskie. Czasopismo naukowe, literackie i społeczne poświęcone historii kultury, religii i życiu muzułmanów, Tatarów”.

Do numeru drugiego weszły natomiast między innymi artykuły Abdullaha Temizkana (*Polacy w wojsku kaukaskim carskiej Rosji w XIX w.*) i Jana Tyszkiewicza (*Ekumeniczne spotkanie chrześcijan i muzułmanów z papieżem Janem Pawłem II. Drohiczyn 10 czerwca 1999*). Na razie grono autorów jest dość wąskie i duża część artykułów pisana jest przez członków Komitetu Naukowego.

Ponadto, co nie powinno mieć miejsca w piśmie naukowym, pojawiają się przedruki artykułów opublikowanych w tym samym roku w Polsce w ogólnie dostępnych czasopiśmie kulturalnych (zob. artykuł A. Konopackiego ogłoszony w „Więzi”⁴). Biorąc jednak pod uwagę dynamikę rozwoju półrocznika można mieć nadzieję, iż w kolejnych numerach pojawią się również teksty uczonych z innych środowisk naukowych. Zainteresowanie tematyką polsko-tatarską zauważamy nie tylko w krajach, które tworzyły kiedyś Rzeczypospolitą Obojga Narodów, ale również na Krymie, na Węgrzech, w Rosji (Tatarstan, Moskwa), Turcji, Niemczech czy Wielkiej Brytanii. Grono badaczy tatarszczyzny, a więc i potencjalnych nowych współpracowników pisma, jest zatem niemałe.

Wysoki poziom merytoryczny „Życia Tatarskiego” nie wiąże się niestety z dbałością o stronę formalną publikacji. Po pierwsze, skład graficzny dwóch pierwszych numerów pozostawia wiele do życzenia – można odnieść wrażenie, iż jest to najzwyklejszy wydruk z edytora tekstów. Po drugie, bardzo poważnym mankamentem periodyku jest wadliwe opracowanie redakcyjne artykułów oraz brak korekty językowej (w obu numerach natrafiamy na błędy stylistyczne i literówki; w tekście Abdullaha Temizkana również składnia jest w wielu miejscach wadliwa). Jeśli zatem ambicją wydawców jest utrzymanie naukowego charakteru pisma, nie może być ono dłużej wydawane w taki sposób. Należałoby ukonstytuować zespół redakcyjny złożony nie tylko ze specjalistów od tatarszczyzny, ale włączyć do prac również polonistów odpowiedzialnych za kwestie językowe. Warto też byłoby pomyśleć o dołączeniu do każdego artykułu informacji o autorze oraz streszczenia w języku obcym.

Drugim piśmie tatarskim o charakterze naukowym jest „Rocznik Tatarów Polskich”⁵. Pierwotnie ukazywał się on w latach 1993–2006. Była to jednak w dużej mierze kontynuacja „Rocznika Tatarskiego” – publikacji wydawanej w dwudziestolecie międzywojennym przez Leona Najmana-Mirzę Kryczyńskiego. Przedwojenny „Rocznik” ukazał się zaledwie trzykrotnie (1932, 1935 i 1938), tom czwarty planowany był na 1939 rok⁶.

Do współpracy z „Rocznikiem Tatarskim” L. Kryczyński zaprosił wybitnych polskich orientalistów i historyków (między innymi Tadeusza Kowalskiego, Ana-

⁴ „Więź” 2014, nr 3.

⁵ Pełna nazwa: „Rocznik Tatarów Polskich. Czasopismo naukowe i literacko-społeczne poświęcone historii, kulturze oraz teraźniejszości Tatarów w Polsce i Europie Środkowo-Wschodniej”.

⁶ Szczegółów na temat prac redakcyjnych nad niewydanym tomem możemy dowiedzieć się z korespondencji Leona Kryczyńskiego ze Stanisławem Kryczyńskim (zob. Korespondencja Stanisława Kryczyńskiego z lat 1935–1940, Biblioteka Uniwersytecka w Warszawie, Gabinet Rękopisów, sygn. 1680). Zob. również: J. Tyszkiewicz, *Leon Kryczyński jako redaktor „Rocznika Tatarskiego”*, w: tegoż, *Z historii Tatarów polskich 1794–1944*, Pułtusk 2002.

niasza Zajączkowskiego, Hadżiego Szapszala i Olgierda Górkę), a także uczonych tatarskich (Stanisława Kryczyńskiego, Alego Woronowicza, Jakuba Szynekiewicza, Mustafę Aleksandrowicza). Swoje eseje ogłaszali na łamach periodyku również Olgierd Najman-Mirza Kryczyński, Ayaz Ishaki, Wassan-Girej Dżabagi i Abdullah Zihni. W dziale literackim czytelnicy mogli zapoznać się z kolei z twórczością poetycką Stanisława Kryczyńskiego. Dzięki staraniom redakcji oraz dużemu zainteresowaniu naukowców i przedstawicieli inteligencji tatarskiej – do której było to pismo adresowane – na łamach „Rocznika” pojawiły się teksty, które weszły do żelaznego kanonu literatury naukowej dotyczącej szeroko rozumianej tatarszczyzny (na przykład: *O kitabie J. Szynekiewicza*⁷; *Szczątki językowe Tatarów litewskich A. Woronowicza*⁸ czy też *Legandy, znachorstwo, wróżby i gusła ludu muzułmańskiego w Polsce M. Aleksandrowicza*⁹). Jeśli chodzi o eseistykę, opublikowano dwa klasyczne utwory historiozoficzne: *Ruch nacjonalistyczny a Tatarzy litewscy Olgierda Kryczyńskiego*¹⁰ oraz *Tatarzy polscy a Wschód muzułmański Leona Kryczyńskiego*¹¹. Tom trzeci „Rocznika” stanowiła monografia Stanisława Kryczyńskiego pod tytułem *Tatarzy litewscy*¹².

Międzywojenny periodyk zainspirował współczesnych naukowców tatarskich do powołania „Rocznika Tatarów Polskich”. Pierwszym redaktorem naczelnym tego pisma został Aleksander Miśkiewicz. Od tomu 3 (1995) funkcję głównego redaktora pełnił Selim Chazbijewicz. Wydawnictwo od początku swego istnienia charakteryzowało się wysokim poziomem merytorycznym, a na jego zawartość składały się artykuły i rozprawy naukowe, recenzje, materiały źródłowe oraz część literacka. Na łamach „Rocznika”, oprócz artykułów obu redaktorów naczelnych, publikowali między innymi Jan Tyszkiewicz, Swietłana Czerwonnaja, Galina Miśkinienė, Andrzej Drozd, Czesław Łapicz, Sylwester Milczarek, Andrzej Chodubski i Henryk Jankowski. Periodyk posiadał Radę Naukową tworzoną przez wybitnych badaczy tatarszczyzny – orientalistów, slawistów i historyków. W „Roczniku” ogłoszonych zostało drukiem wiele klasycznych już dzisiaj prac, jak choćby artykuły Jana Tyszkiewicza *Olgierd, Leon i Stanisław Kryczyńscy – działacze kulturalni i badacze przeszłości Tatarów*¹³ oraz *Imam Ali Ismail Woronowicz w Warszawie i Klecku: 1937–1941*¹⁴. Pojawiały się przekłady klasyków publicystyki tatarskiej (Edigeo Kirimala, Dżafara Sejdamera, Ayaza Ishakiego), wspomnienia, studia i szkice o literaturze oraz komunikaty Związku Tatarów Polskich – wydawcy pisma. Z czasem jednak „Rocznik” stawał się coraz bardziej projektem jednoosobowym, wydawanym przez Selima Chazbijewicza, którego artykuły zaczęły stanowić też dużą część za-

⁷ „Rocznik Tatarski” 1935, t. 2.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

¹⁰ „Rocznik Tatarski” 1932, t. 1.

¹¹ „Rocznik Tatarski” 1935, t. 2.

¹² S. Kryczyński, *Tatarzy litewscy. Próba monografii historyczno-etnograficznej*, Warszawa 1938.

¹³ „Rocznik Tatarów Polskich” 1993, t. 1.

¹⁴ „Rocznik Tatarów Polskich” 1995, t. 3.

wartości periodyku. Dla przykładu, w tomie XI (2006) cztery studia naukowe były autorstwa redaktora naczelnego, a pozostałe miejsce zapełniały w dużej mierze przedruki, między innymi teksty Leona Bohdanowicza *The Polish Tatars* i *Les musulmans en Pologne*¹⁵.

W 2014 roku Muzułmański Związek Religijny w RP rozpoczął wydawanie serii 2 „Rocznika”. Redaktorem naczelnym pozostał Selim Chazbijewicz, obowiązki redaktora prowadzącego (sekretarza redakcji) pełni natomiast Musa Czachorowski, dziennikarz i wydawca „Przeglądu Tatarskiego” – pisma społeczno-kulturalnego polskich muzułmanów. W skład redakcji weszli przedstawiciele różnych gałęzi nauk humanistycznych i społecznych: Michał Łyszczarz, Barbara Pawlic-Miśkiewicz, Wojciech Wendland, Krzysztof Bassara i Rafał Berger. Radę Naukową pisma tworzą natomiast: prof. Andrzej Chodubski, prof. Henryk Jankowski, prof. Teresa Zaniewska, doc. Adas Jakubauskas (Litwa), dr hab. Katarzyna Warmińska, dr hab. Grażyna Zając i dr Aleksander Miśkiewicz. Mimo tego, iż nowym wydawcą periodyku została organizacja wyznaniowa, „Rocznik” nadal pozostaje obiektywnym piśmem naukowym, zapraszającym do współpracy autorów reprezentujących najróżniejsze kierunki i metodologie badawcze bez względu na ich stosunek do spraw religijnych.

Do sięgnięcia po „Rocznik Tatarów Polskich” zachęca już sama szata graficzna. Skład pisma został przygotowany bardzo starannie, w czym od razu dostrzec możemy rękę profesjonalisty. Dla czytelników nie znających polskiego przygotowano spis treści w językach angielskim, białoruskim, rosyjskim, litewskim i tureckim. W tych samych językach obcych możemy przeczytać również „streszczenie” – krótką prezentację publikacji. Informacje o autorach zamieszczono natomiast po polsku i po angielsku.

Pierwszy numer serii 2 „Rocznika” składa się z następujących działów: „I. Artykuły i rozprawy”, „II. Tatarzy w Europie Wschodniej”, „III. Archiwum Rocznika Tatarów Polskich”, „IV. Recenzje”, „V. Część literacka”, „VI. Varia”. Tego typu układ, który wykrystalizował się już w serii 1, nie tylko porządkuje treść, podkreślając jednocześnie naukowy charakter pisma, lecz również nadaje tatarskiemu periodykowi wyrazistości. W dwóch pierwszych działach opublikowane zostały prace Selima Chazbijewicza (*Tatarzy w armii Cesarstwa Rosyjskiego na przełomie XIX i XX stulecia oraz w okresie I wojny światowej oraz Żydowska republika na Krymie*), Swietłany Czerwonnej (*Meczety we współczesnej architekturze, urbanistyce i polityce państw postradzieckiej przestrzeni euroazjatyckiej*), Wojciecha Wendlanda (*Był jak Wernyhora. Dumka o Sadyku Paszy, Polsce, Kozaczyźnie i Tatarach*), Norberta Boratyna (*Cesarstwo Mandżukuo (1932–1945). Kontynuacja mandżurskiej dynastii Cing*) oraz Elwisa Osmanowa (*Meczety Tachtaly Dżami w Bachczysaraju*; z niejasnych dla nas powodów tekst ten został wydrukowany dwukrotnie: po rosyjsku i

¹⁵ Zob. L. Bohdanowicz, *The Polish Tatars*, „MAN” 1944, nr 36 (September–October) oraz *Les musulmans en Pologne. Origine, histoire et vie culturelle*, Jérusalem 1947. Artykuł *The Polish Tatars* był zresztą przedrukowywany wcześniej w książce: L. Bohdanowicz, S. Chazbijewicz, J. Tyszkiewicz, *Tatarzy muzułmanie w Polsce*, Gdańsk 1997. Lepszym pomysłem byłoby opublikować w „RTP” te artykuły po polsku.

w przekładzie na język polski). W dziale archiwalnym redakcja zamieściła natomiast cenne studium Leona Kryczyńskiego *Dobra lostajskie (1600–1789)*¹⁶. Była to jedna z ważniejszych prac historycznych dotycząca historii Tatarów opublikowana w dwudziestoleciu międzywojennym. Dobrze się stało, iż tekst ten został przedrukowany w „Roczniku”, gdyż dzięki temu z artykułem Kryczyńskiego będzie mogło zapoznać się szersze grono czytelników.

Pewnym zaskoczeniem jest dział recenzji, w którym znalazły się artykuły prezentujące wydawnictwa książkowe o tematyce tatarskiej, nie będące jednak recenzjami ani omówieniami naukowymi. Pierwszy tekst, autorstwa Musy Czachorowskiego, stanowi skrótową informację o wydanych w latach 2004–2014 książkach poświęconych Tatarom wraz z zestawieniem bibliograficznym. Drugi tekst, który wyszedł spod pióra Rafała Bergera, jest osobistą refleksją autora na temat jego współpracy wydawniczej z Maciejem Konopackim¹⁷. Oba teksty są bardzo cenne pod względem informacyjnym, jednakże umieszczenie ich w dziale recenzji nie było chyba właściwą decyzją. Jeśli chodzi o część literacką, zamieszczone zostały w niej dwa znakomite utwory prozatorskie: *Baku, walka i miłość* Sulejmana Mucharskiego i *Ojciec* Jana Sobolewskiego oraz wybór wierszy klasyka współczesnej literatury krymskotatarskiej Bekira Çoban-zade. „Rocznik Tatarów Polskich” zamykają opracowania i dokumenty dotyczące życia religijnego polskich muzułmanów w USA.

Kwestia redakcji językowej „Rocznika” wygląda bez porównania lepiej niż w przypadku „Życia Tatarskiego”. Błędów językowych jest niewiele, częściej możemy natrafić na techniczne usterki niezauważone podczas korekty wydawniczej (np. opuszczone spacje); nie obniżają jednak one poziomu edytorskiego, który – co należy jeszcze raz podkreślić – jest bardzo wysoki.

Na zakończenie pozostaje wyrazić nadzieję, iż oba naukowe periodyki tatarskie nie tylko będą utrzymywać w przyszłości zaprezentowany w ostatnich numerach poziom merytoryczny, ale również będą rozwijać się, rozszerzając krąg autorów i czytelników. A jako że mniejszość tatarska należała zawsze do jednej z najbardziej aktywnych kulturalnie i społecznie grup etnicznych zamieszkujących tereny dawnej Rzeczypospolitej, tematów do opracowań naukowych z pewnością nie zabraknie.

¹⁶ Pierwodruk w: „Ateneum Wileńskie” 1930, z. 1–2.

¹⁷ R. Berger jest autorem kilku publikacji dotyczących Macieja Konopackiego i jego rodziny: R. Berger, *Hassan Konopacki – Tatar, muzułmanin, bydgoszczanin*, Warszawa 2011; *Dżennet do Macieja*, red. M. Berger, R. Berger, Warszawa 2012; R. Berger, *Maciej (Musa) Konopacki. Udłeczenie tatarskością*, Bydgoszcz 2013; *Ulani do Macieja*, red. R. Berger, Warszawa 2013 oraz *Literaci do Macieja*, red. R. Berger, Warszawa 2014.